Антоній МОЙСЕЙ
Чернівці

ВПЛИВ ІДЕЙ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЕТНОПСИХОЛОГІЧНОЇ ШКОЛИ НА РУМУНСЬКИХ ДОСЛІДНИКІВ БУКОВИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Досліджуючи внесок румунських вчених у процес становлення етнографії Буковини як науки (друга половина XIX – початок XX ст.), а саме науковий доробок С.Ф.Маріана (1847 – 1907), І.Г.Сбієри (1836-1916), Є.Нікуліце-Воронки (1862 – 1939), А.Горовея (1864 – 1952), Т.Памфіле (1883 – 1921), Д.Дана (1856 – 1927), О.Воєвідки (1862 – 1931), Л.Боднерєску (1872 – 1945) та ін., неможливо оминути такого явища, як вплив ідей європейської етнопсихологічної школи на їхню творчість. Звернення до даної теми зумовлене тим фактом, що вона не розроблялася раніше ні у румунській, ні в українській спеціальній літературі. Праці румунських дослідників І.Кіцімії "Румунські фольклористи та фольклористика"[1], Р.Вулкенеску "Етнологія"[2], Г.Врабіє "Румунська фольклористика"[3], І.Датку "Довідник румунських етнологів"[4], О.Бирлі "Метод дослідження фольклору"[5], попри весь широкий обсяг охопленого матеріалу й проблематики, розкривають лише процес впливу теорій європейської етнопсихологічної школи на Б.П.Хаждеу у Румунії. На цю тематику лише фрагментарні дані можна знайти у працях, присвячених С.Ф.Маріану (М.Фотя "Сіміон Флоря Маріан фольклорист та етнограф"[6], М.Месніл "Методологічні аспекти європейської етнології"[7]), А.Горовею (І.Леудат "Артур Горовей фольклорист"[8]), Т.Памфіле (А.Куля "Тудор Памфіле"[9]), стосовно ж дослідження впливу європейських етнопсихологічних ідей на наукову діяльність І.Г.Сбієри, Д.Дана, Л.Боднерєску, О.Воєвідки – немає жодних спеціальних робіт. Виходячи з цього, нашим завданням буде узагальнення складових феномену впливу ідей етнопсихологічної школи на творчість румунських дослідників етнографії Буковини другої половини XIX – початку XX ст.

У 70-х рр. XIX ст. відбувся перехід від романтичної до етнопсихологічної течії у дослідженні фольклору. Новий науковий підхід зародився у рамках романтизму і ґрунтувався на тенденції дослідження у народній поезії специфічної психології народу, який її створив. Зародження етнопсихологічної школи пов'язано з ім'ям німецького філолога Л.Улянда[10], якого підтримали науковою аргументацією Т.Штейнталь, М.Лацарус[11], а згодом В.Вундт[12]. Першим серед румунських учених, хто розповсюдив ідеї етнопсихологічної школи, був Б.П.Хаждеу (1838 – 1907)[13]. Завдячуючи його плідній науковій діяльності, фольклор починають сприймати не як залишки культури, успадковані через традицію, але як історичні реалії, як національну ідею.

Б.П.Хаждеу був прихильником ідеї спільного індоєвропейського джерела, ідеї міграціонізму[14], оволодів певною етнологічною концепцією, про що свідчить заснування ним системи нової наукової термінології. Румунський дослідник О.Бирля вважає, що Б.Хаждеу використовував термінологію і поняття, які згодом були узагальненні і поширенні фінською школою у фольклористиці[15]. Так, у процесі дешифрування генезису фольклорних явищ учений використовував терміни "прототипи" та "архетипи" для визначення первинного ядра, з якого розвиваються різні варіанти дослідженого явища[16].

Методичний інструментарій вченого був різноплановий: він застосовував порівняльно-філологічний, порівняльно-історичний та інші методи дослідження. Метод порівняльного аналізу займав провідне місце в працях Б.П.Хаждеу[17]. Цього він вимагав від інших учених (за відсутність порівняльного аналізу він піддав жорсткій критиці у рамках конкурсу Румунської академії наук працю Є.Нікуліце-Воронки, присвячену міфології, у 1887 р. критикував працю С.Ф.Маріана "Весілля у румунів" за недостатнє використання порівняльного аналізу), а зго-

дом добився включення вимог про обов'язковість порівняльного аналізу в умовах академічних конкурсів. Використовуючи генетичний метод, учений пояснював процес походження мови через посередництво семантики термінів та полів народної творчості. Починаючи з нього у румунської етнології XIX ст. утвердилася тематика, пов'язана з проблемами етногенезу, етнічних спільнот, народної культури та традиційної цивілізації.

Фольклорна концепція Б.П.Хаждеу, а також його діяльність у галузі науки і культури сприяли створенню нової школи, яка стала аналогом німецької етнопсихологічної школи. Її плідна діяльність припадає на другу половину XIX – початок XX ст., отримавши у румунській етнологічній історіографії назву наукової[18] або порівняльної[19] школи Б.Хаждеу. Під впливом цієї школи знаходилася ціла плеяда найвідоміших на той час фольклористів та етнографів: А.Марієнеску, І.Поп-Ретеганул, С.Маріан, Т.Бурада, І.Фундеску, М.Помпіліу, Г.Теодореску, Г.Точілеску, Г.Пітіш, Є.Сєвастос, Т.Памфіле, А.Горовей, М.Лупеску, Д.Дан, А.Васіліу та ін.[20] Піддаючи романтиків критиці за ненауковий підхід у збиранні фольклору, представники наукової школи виробили певну методологію збору: відтворення матеріалу у виключно народній формі, без його обробки чи виправлення, з посиланням на інформатора та місцевість збору етнографічних даних.

Продовжувачем етнопсихологічних ідей В.Вундта і Б.Хаждеу став О.Денсушану (1873 – 1938), який на початку XX ст. розробив нові підходи у етнолінгвістиці. У своїй праці "Фольклор. Як його треба розуміти"[21], відходячи певною мірою від принципу історизму, він спробував проаналізувати фольклорні явища більш реалістично, через розгляд співвідношення матерії та життя. Учений вважав, що фольклор розкриває душу простого народу у різних життєвих проявах, які він відчуває і осмислює під впливом ідей, вірувань, забобонів, успадкованих з минулого, а також під впливом проявів, пробуджених повсякденними обставинами. О.Денсушану був також передвісником вивчення "живого факту" у фольклорі[22].

Теорії німецьких етнопсихологів впливали через Б.П.Хаждеу та певною мірою О.Денсушану, і на дослідників етнографії Буковини зазначеного періоду. Так, під впливом Б.Хаждеу вчений І.Сбієра дотримувався принципу автентичності під час збирання фольклорного матеріалу, використовував терміни "фольклористика", "народна література", "народознавство", введених у науковий обіг Б.Хаждеу. І.Сбієра з метою роз'яснення відмінних і загальних рис народної творчості, розглядав фольклор і фольклористику як процес співіснування усної літератури різних народів[23]. Для розшифрування душі, або способу мислення та відчуттів народу, він визнавав необхідними глибокі, фундаментальні та систематичні студії[24], у чому ясно вбачається вплив етнопсихологічних ідей.

Ще будучи учнем Сучавської гімназії, буковинський етнограф – С.Ф.Маріан перебував під впливом представника етнопсихологічної школи – Ат.М.Марієнеску. Такі аспекти народної культури, як народна міфологія, етноботаніка, починають цікавити С.Ф.Маріана тільки після того, як на них звернув увагу Ат.М.Марієнеску. Наслідуючи його приклад, С.Ф.Маріан сприймав фольклорну поетичну творчість у контексті соціального та етнографічного оточення, вказуючи при публікуванні матеріалів ім'я збирача, інформатора, а також місце збору[25]. Наслідування С.Ф.Маріаном ідей та тематики Ат.М.Марієнеску мало позитивний вплив на його підготовку для сприйняття фольклорної концепції Б.П.Хаждеу.

С.Ф.Маріан почав співпрацювати з періодичними виданнями Б.П.Хаждеу, починаючи з 1869 р.[26] Під впливом наукової концепції вченого, він почав цікавитись й іншими видами народної творчості: звичаями, обрядами, віруваннями, хроматикою, етнозоологією, етноботанікою тощо. Завдяки Б.П.Хаждеу у С.Ф.Маріана сформувалося узагальнююче бачення етнологічного типу (характерне для Європи тих часів), що дозволило дослідникові "виробити комплексний спосіб мислення та не обмежуватися лише записом анахронізмів"[27].

Збірки С.Ф.Маріана, видані у 1873 – 1875 рр., мали у своїй основі новий науковий метод Б.П.Хаждеу. Даний метод полягав у відтворенні етнофольклорного матеріалу у виключно народній формі, з постійним згадуванням інформатора та місцевості збору етнографічного матеріалу. Також у більшості праць етнографа застосовувався й порівняльний метод Б.П.Хаждеу.

Саме під його впливом, С.Ф.Маріан у своїй праці "Весілля у румунів" проблематику сімейної обрядовості подає у формі порівняльного аналізу. Так наприклад, весь матеріал, пода-

ний етнографом стосовно українців, можна розділити на той, що присвячений спільним рисам з румунами, який, природно, підводив його до пошуку коренів запозичення; звичаїв загальноукраїнського характеру і тих, що виникли під час їх тривалого співіснування. До спільних з українцями Буковини учений відносив ритуал сватання, звичай виплітання вінків для молодих напередодні весілля, пісенний супровід під час вбрання нареченої, звичай обдарування старостів та близьких родичів нареченого під час весільної трапези у батьків нареченої, звичай "кип'ятку" ("uncrop")[28] та ін. У праці "Свята у румунів", С.Ф.Маріан подає ще один приклад спільного румуно-українського звичаю – вірування в існування рахманів (блажінів), що побутувало на Буковині у румунів і українців. Посилаючись на роботу Р.Кайндля та О.Монастирського "Українці Буковини" учений описує звичай українців Буковини кидати у Страстні п'ятницю та суботу шкарлупи від крашанок у річку. Рахмани (напівлюди, напівриби), які проживають в устях рік, перетворюють шкарлупи на яйця. В той день, коли яйця з'їдаються у країні рахманів, українці святкують Рахманський Великдень, який припадає на середу четвертого тижня після християнського Великодня. Відмінності у цьому звичаї С.Ф.Маріан вбачає лише у різних назвах цього "народу": румуни називають їх рохмани, рокмани, регмани, рогмани, ругмани та блажини, українці – ракмани. Аналізуючи витоки походження цього спільного звичаю Маріан дійшов висновку, що румуни відіграли медіативну роль у його побутуванні від українців-гуцулів, які, на його думку, іммігрували у гори на північному заході, до українців передгір'я Буковини. Однак, для остаточного вирішення цієї проблеми, як вважав учений, потрібні додаткові дослідження істориків та філологів[29]. До запозичень румунів від українців Буковини С.Ф.Маріан називає весільних старостів, назву "дружб", "пріпой" (від укр. "пропой"), "калач", весільний прапор, звичай прикрашати молоду вінком на весіллі, збирати на весіллі гроші для підтримки молодої сім'ї[30].

Феномен запозичення елементів культури С.Ф.Маріан спостерігав у населення Буковинського Попруття, фіксуючи це у часі періодом, який наступив після приєднання Буковини до Австрії. Учений акцентував також на тому, що запозичення румунами окремих обрядів від українців особливо характерне у тих випадках, коли румуни увійшли у безпосередній контакт з українцями Буковини[31].

До прихильників ідей етнопсихологічної школи належить також А.Горовей. Метою етнографічних досліджень він визнавав "винайдення і оприлюднення скарбів душі засмученого народу"[32]. Цей факт у творчості А.Горовея констатував і І.Леудат, один з дослідників його наукової спадщини. "Своїм розумінням фольклору, – відзначає він, – видно, що А.Горовей залишився на позиціях Б.Хаждеу..."[33] Навіть назви деяких його книг свідчать про його прихильність до ідей етнопсихологів: "З психології румунського селянина. Звичаї та вірування нашої молоді напередодні любові і шлюбу"[34], "Належний до душі. Стародавній правовий звичай румунського народу"[35].

Прибічником наукових ідей Б.Хаждеу, справедливо вважається також і Т.Памфіле. Він піддався впливу етнопсихологів через посередництво С.Ф.Маріана та А.Горовея. Збирання етнофольклорного матеріалу для нього є збором "живого архіву румунської душі"[36]. Цей факт відзначений рядом румунських учених (М.Садовяну[37] , С.Мєхєдінць[38] , А.Горовей[39] , О.Ласкаров-Молдовяну[40]), які відзначали його професійний підхід у дослідженні "народної душі", а також тонкий психологізм і чудову мову[41].

Вплив Б.Хаждеу на С.Маріана, Т.Памфіле, А.Горовея здійснювався також через включення у вимоги академічних конкурсів певної тематики (весілля, родини, похорони), яку дані учені продовжили; С.Маріан і А.Горовей на зразок Хаждеу використовували метод анкетування та "заклики до збору"[42] ; С.Маріан і Т.Памфіле стали послідовниками Хаждеу у накопиченні фольклорних архівів. Ідеї етнопсихологічної школи через посередництво С.Маріана сприймалися такими етнографами, як Д.Дан і Л.Боднерєску.

Характерною дослідницькою особливістю етнографічних розвідок Д.Дана є опис антропологічних характеристик не лише українців Буковини[43] , але й представників таких етносів як вірмени[44], цигани[45], липовани[46], євреї[47]. Причому антропологічні ознаки служать у багатьох випадках як підґрунтя для етнопсихологічних спостережень, об'єктивних і толерантних. Наприклад, в описі антропологічних ознак вірменів, автор відзначив чисто психологічний аспект проблеми – вірмени, будучи відокремленою національністю, є дуже люб'язними у взаємосто-

сунках з представниками інших національностей та конфесій, часто вступають у змішані шлюби[48]. Доброзичливість вбачається також в описі євреїв, в яких, за його спостереженнями, вираз обличчя пропорційної будови, дуже живі очі, які бувають різних кольорів, виказують сильну волю і надзвичайне терпіння. Етнопсихологічні висновки про єврейську особливість надавати збагаченню переваги перед доглядом за тілом, від чого, на його думку, душа єврейська живе, а тіло животіє[49]. У цьому аспекті рутени (українці) характеризуються як люди з м'яким темпераментом, середнього зросту, обличчя і волосся частіше світлі, очі карі, сірі або блакитні. Психологічні особливості виявляються у здоров'ї і працелюбності, але будучи фаталістами, у всіх випадках покладаються на волю господню[50]. Виходячи з цього, аналіз антропологічних даних представників різних народів, населяючих Буковину, з виходом на етнопсихологічні особливості, характеризує Д.Дана як представника етнопсихологічної школи.

Під впливом наукової школи Б.Хаждеу був і О.Воєвідка, який суттєво поглибив відомості про інформаторів музичного фольклору (прізвище, ім'я, соціальний стан, вік, місце проживання, дата збору, інструмент, на якому грає респондент тощо)[51].

Отже, вплив ідей етнопсихологічної школи на румунських дослідників етнографії Буковини другої половини XIX – початку XX ст. виявися плідним. Він сприяв процесу накопичення фольклорного матеріалу, створенню комплексного етнографічного архіву Буковини, поклав початок генетичним роз'ясненням (на першому етапі більш інтуїтивним, ніж науковим), визначив народну психологію як об'єкт наукового дослідження тощо.

---

[1] Chiţimia I.C. Folcloriştii şi folcloristica românească. – Bucureşti: Editura Academiei Republicii România, 1968. – 404 p.
[2] Vulcănescu R. Etnologia // Istoria ştiinţelor în România. Etnologia. Folcloristica. – Bucureşti: Editura Academiei R.S.R., 1975. – P. 3 – 109.
[3] Vrabie G. Folcloristica română. Evoluţie, curente, metode.– Suceava: Editura pentru Literatură, 1968. – 446 p.
[4] Datcu I. Dicţionarul etnologilor români. – Bucureşti: Saeculum I.O., 1998. – T. I. – 319 p.; 1998. – T. II. – 327 p.; 2001. – T. III. – 313 p.
[5] Bârlea O. Metoda de cercetare a folclorului. – Bucureşti: Editura pentru literatură, 1969. – 326 p.
[6] Fotea M. Simeon Florea Marian folclorist şi etnograf. – Bucureşti: Minerva, 1987. – 244 p.
[7] Mesnil M. Aspecte metodologice ale etnologiei europene // Anuarul Arhivei de folclor. – 1993. – A. XII – XIV. – P. 20.
[8] Lăudat I.D. Artur Gorovei folclorist // Limbă şi literatură. – Bucureşti. – 1965. – Vol. X. – P. 297 – 311.
[9] Culea A. Tudor Pamfile // Tudor Pamfile. – 1928. – № 7-12. – A. 6. – P. 48 – 49.
[10] Ruxăndoiu P. Folclorul literar în contextul culturii populare româneşti. – Bucureşti: Grai şi suflet – Cultura Naţională, 2001. – C. 23.
[11] Кон И.С. Этнопсихология // Этнография и смежные дисциплины. Этнографические субдисциплины. Школы и направления. Методы. – М., 1988. – С. 109 – 110.
[12] Вундт В. Психология народов. – М.-СПб., 2002. – 864 с.
[13] Chiţimia I.C. Folcloriştii şi folcloristica ..., вказ. праця. – С. 69.
[14] Vrabie G. Folcloristica română. Evoluţie ..., вказ. праця. – С. 30.
[15] Bârlea O. Istoria folcloristicii româneşti ..., вказ. праця. – С. 176 – 178.
[16] Там само. – С. 176.
[17] Hasdeu B.P. Principii de filologie comparativă ario-europeană cuprinzând grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic şi leto-slavo-germanic cu aplicaţiuni la istoria limbii române. Curs ţinut de Facultatea de Litere şi Filosofie din Bucureşti. – Bucureşti: Tip. Thiel & Weiss, 1875. – T. 1. – 108 p.; Haşdeu B.P. Balada poporană "Cucul şi turturica" în România, Persia şi Francia // Columna lui Traian.– Bucureşti. – 1877. – an. VIII. – P. 301 – 303; Haşdeu B.P. Povestea numerelor la români, la slavi, la franceji, la evrei // Haşdeu B.P. Cuvinte din bătrâni. – Bucureşti: Noua Tipografie Naţională, 1879. – Vol. II. – P. 500 – 620; B.P.Hasdeu Palpitaţiunile copilei. Notiţă de literatură comparativă // Columna lui Traian. – 1876. – A. VII. – P. 335 – 336.
[18] Chiţimia I. Simion Florea Marian – valorificator a culturii populare // Chiţimia I.C. Folcloriştii şi folcloristica românească. – Bucureşti: Editura Academiei Republicii România, 1968.– P. 159 – 191; Datcu I. Dicţionarul ..., вказ. праці. – т. 1. – С. 306 – 309.
[19] Vulcănescu R. Etnologia // Istoria ştiinţelor ..., вказ. праця. – С. 22.
[20] Vrabie G. Folcloristica română. Evoluţie ..., вказ. праця. – С. 134 – 143; Datcu I. Dictionarul ..., вказ. праця. – Т. 1. – С. 307.
[21] Densuşianu O. Folclorul. Cum trebuie înţeles // Viaţă nouă. – Bucureşti. – 1909. – A. V. – № 19. – P. 377 – 382; № 20. – P. 397 – 401; № 21. – P. 427-431; № 22. – P. 439 – 444; Densuşianu O. Folclorul. Cum trebuie

înţeles // Densuşianu O. Flori alese. – Bucureşti, 1966. – P. 43 – 45.
[22] Densuşianu O. Folclorul. Cum trebuie înţeles // Densuşianu O. Flori alese. – Bucureşti, 1966. – P. 45.
[23] Sbiera I.G. Contribuiri pentru o istorie socială cetăţenească, religionară bisericească şi culturală literară Românilor de la originea lor încoace până în iulie 1504. – Cernăuţi: Tipografia universitară a lui R.Eckhardt, 1906. – C. 86, 784.
[24] Sbiera I.G. Precuvântare // Sbiera I.G. Poveşti poporale româneşti. Din popor luate şi poporului date. – Cernăuţi: Tipografia arhiepiscopală, 1886. – C. I.
[25] Fotea M. Simeon..., вказ. праця. – С. 65.
[26] Там само. – С. 66.
[27] Mesnil M. Aspecte metodologice ..., вказ. праця. – С. 20.
[28] Marian S.F. Nunta la români: Stidiu istorico-etnografic comparativ / Ediţie critică de T.Teaha, I.Şerb, I.Ilişiu, Text stbilit de T.Teaha. – Bucureşti: Grai şi suflet – Cultura naţională, 1995. – C. 96. 205 – 216, 273 – 278, 388 – 392, 570 – 594.
[29] Marian S.Fl. Sărbătorile la români. Studiu etnografic / Ediţie îngrijită şi întroducere de I.Datcu. – Bucureşti: Editura “Grai şi Suflet – Cultura Naţională, 2001. – Vol. III. – C. 129 – 132.
[30] Marian S.F. Nunta..., вказ праця. – С. 159, 441 – 456, 352.
[31] Там само. – С. 234.
[32] Gorovei A. Indice analitic şi alfabetic al celor 25 de volume din revista de folclor Şezătoarea (1892-1929). – Fălticeni, 1931. – C. 5.
[33] Lăudat I.D. Artur Gorovei folclorist // Limbă şi literatură. – Bucureşti. – 1965. – Vol. X. – P. 299;
[34] Gorovei A. Din psihologia ţăranului român. Datinile şi credinţele flăcăilor şi fetelor noastre din ţară în preajma dragostei şi însurătoarei. – Bucureşti: Ramuri, 1909.
[35] Gorovei A. Partea sufletului. Un vechi obiceiu, juridic al poporului român. – Fălticeni, 1925. – 34 p.
[36] Pamfile T. Povestea lumii de demult: După credinţele poporului român.– Bucureşti, 2002. – C. 42.
[37] Sadoveanu M. Tudor Pamfile // Opere. – Bucureşti: Editura pentru literatură, 1964. – Vol. 19. – P. 216 – 219.
[38] Mehedinţi S. Amintiri despre Tudor Pamfile // Tudor Pamfile. – 1928. – № 7-12. – A. 6. – P. 36 – 37.
[39] Gorovei A. Tudor Pamfile // Tudor Pamfile. – 1928. – № 7-12. – A. 6. – P. 40.
[40] Lascarov-Moldovanu O. Tudor Pamfile // Tudor Pamfile. – 1928. – № 7-12. – A. 6. – P. 52.
[41] Culea A. Tudor Pamfile // Tudor Pamfile. – 1928. – № 7-12. – A. 6. – P. 48 – 49.
[42] Marian S.F. Apel pentru culegerea obiceiurilor legate de ornitologie // Amicul familiei. – 1879. – P. 115 – 116; 1880. – P. 226 – 227; Observatoriul. – 1879. – P. 158 – 162; 1880. – P. 235 – 236; Familia. – 1880. – P. 313, 361; 1882. – P. 230 – 231; Siedietoarea. – 1879. – P. 57-63; Telegraful român. – 1880. – P. 339 – 340; Marian S.F. Domnilor şi fraţilor de la sate // Familia. – 1874. – a. V. – P. 57 – 63; Gorovei A. Instrucţiuni şi chestionar pentru culegerea mŕterialului de folclor. – Bucureşti: Ministerul Instrucţiunii, 1904.
[43] Dan D. Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic şi folcloric. – Cernăuţi, 1899. – 37 c.
[44] Dan D. Armenii orientali din Bucovina. – Cernăuţi: Tipografia şi Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1891.– 45 c.
[45] Dan D. Ţiganii din Bucovina. – Cernăuţi: Tipografia şi Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1892. – 32 c.
[46] Dan D. Lipovenii din Bucovina – Cernăuţi: Tipo-Litografia concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, 1894. – 43 c.
[47] Dan D. Evreii din Bucovina. Studiu istoric, cultural, etnografic şi folcloric. – Cernăuţi, 1899. – 37 c.
[48] Dan D. Armenii orientali din ..., вказ. праця. – С. 41.
[49] Dan D. Evreii din ..., вказ. праця. – С. 7.
[50] Dan D. Rutenii din ..., вказ. праця. – С. 16.
[51] Voevidca A. Cântece populare din Bucovina (Ediţie îngrijită de V.Nicolescu şi C.Rădulescu-Pascu). – Bucureşti: Editura muzicalr, 1990. – 326 p.